

ČESKÁ REPUBLIKA

NÁLEZ

Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátu složeném z předsedy Zdeňka Kühna (soudce zpravodaje) a soudců Josefa Fialy a Milana Hulmáka o ústavní stížnosti stěžovatelů **L. N.** a **R. N.**, a stěžovatelky **A. N.**, všech zastoupených JUDr. Michalem Filoušem, advokátem, sídlem Ostravská 501/16, Olomouc, proti usnesení Krajského soudu v Ostravě – pobočka v Olomouci ze dne 25. července 2024 č. j. 55 To 129/2024-634, za účasti **Krajského soudu v Ostravě – pobočka v Olomouci**, jako účastníka řízení, a **M. D.**, zastoupeného JUDr. Ing. Evou Fryšovou, advokátkou, sídlem 8. května 10, Olomouc, jako vedlejšího účastníka řízení, takto:

I. Usnesením Krajského soudu v Ostravě – pobočka v Olomouci ze dne 25. července 2024 č. j. 55 To 129/2024-634 bylo porušeno ústavně zaručené právo stěžovatelů na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.

II. Usnesení Krajského soudu v Ostravě – pobočka v Olomouci ze dne 25. července 2024 č. j. 55 To 129/2024-634 se ruší.

Odůvodnění:

**I.
Podstata věci**

1. Posuzovaná věc se týká náhrady nákladů souvisejících s účastí stěžovatelů jako poškozených v trestním řízení. Krajský soud snížil náhradu těchto nákladů o částku vyplacenou stěžovatelům na základě dohody o narovnání, uzavřené mezi nimi a pojišťovnou pachatele trestného činu. Nevypořádal se však se stěžejními námitkami stěžovatelů ohledně judikatury Ústavního soudu, ani své rozhodnutí dostatečně neodůvodnil.

II.**Skutkové okolnosti věci a řízení předcházející podání ústavní stížnosti**

2. Stěžovatelé jsou pozůstalými po cyklistovi, kterého usmrtil z nedbalosti řidič osobního automobilu. Řidič byl za přečin usmrcení z nedbalosti (§ 143 odst. 1, 2 trestního zákoníku) odsouzen na základě trestním soudem schválené dohody o vině a trestu k trestu odnětí svobody v trvání 2 roků, jehož výkon byl podmíněně odložen na zkušební dobu 3 let a současně mu byl uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu řízení všech motorových vozidel na dobu 3 let (rozsudek Okresního soudu v Olomouci ze dne 2. 11. 2022). Odsouzený řidič vystupuje v řízení před Ústavním soudem jako vedlejší účastník.

3. Stěžovatelé jako poškození uzavřeli dne 6. 6. 2022 dohodu o narovnání s Generali Českou pojišťovnou a. s. (pojišťovnou vedlejšího účastníka). Podle této dohody pojišťovna každému ze stěžovatelů vyplatila 715 000 Kč na náhradu nemajetkové újmy a vedle toho též náhradu nákladů právního zastoupení v celkové výši 65 824 Kč.

4. Stěžovatelé podali po skončení trestního řízení návrh, aby byla vedlejšímu účastníkovi uložena povinnost k náhradě nákladů souvisejících s účastí stěžovatelů jako poškozených v trestním řízení ve výši 209 088 Kč podle § 154 odst. 2 a § 155 odst. 4 trestního řádu.

5. Trestní soudy rozhodovaly o návrhu dvakrát. Okresní soud v Olomouci nejprve návrhu vyhověl do částky 100 551 Kč, ve zbytku jej zamítl. Vedlejší účastník proti tomuto rozhodnutí podal stížnost, které Krajský soud v Ostravě – pobočka v Olomouci vyhověl a napadené rozhodnutí zrušil. Okresnímu soudu mj. vytkl, že se nevypořádal s existencí dohody o narovnání. Krajský soud uložil okresnímu soudu, aby náhradu nákladů související s účastí stěžovatelů jako poškozených v trestním řízení úměrně snížil o částku vyplacenou pojišťovnou.

6. Okresní soud proto v novém rozhodnutí přihlédl k dohodě o narovnání a z ní plynoucímu plnění. Přiznal stěžovatelům náhradu nákladů ve výši 73 689 Kč, od které odečetl částku ve výši 65 824 Kč, která jim byla vyplacena na základě dohody o narovnání jako náhrada nákladů právního zastoupení. Okresní soud uložil vedlejšímu účastníkovi, aby stěžovatelům zaplatil částku ve výši 7 865 Kč.

7. Stěžovatelé podali proti usnesení okresního soudu stížnost. V ní uvedli, že usnesení je v přímém rozporu s nálezem ze dne 1. 3. 2023 sp. zn. II. ÚS 357/22 a s rozsudkem Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2018 sp. zn. 25 Cdo 4112/2017. Mezi nároky, které hradí pojišťovna, a které hradí odsouzený, je podle této judikatury třeba rozlišovat a přiměřené snížení výše náhrady nákladů přichází v úvahu pouze za výjimečných okolností.

8. Krajský soud stížnost napadeným usnesením zamítl. Ztotožnil se nejprve s hodnocením okresního soudu ohledně neúčelnosti některých úkonů právních služeb, resp. souvislosti těchto úkonů s účastí stěžovatelů v trestním řízení. Následně se věnoval stěžejní námitce stěžovatelů, týkající se moderačního práva soudu podle § 154 odst. 2 trestního řádu. Plnění stěžovatelům z dohody o narovnání je podle krajského soudu důvodem hodným zvláštního zřetele, na základě něhož lze snížit náhradu nákladů. Krajský soud upozornil na to, že okresní soud přiznal stěžovatelům i náhradu nákladů za úkony, které souvisely s vymáháním pojistného plnění. Dále odkázal na vyjádření pojišťovny, která uvedla, že z konzultací se zmocněncem stěžovatelů měla za to, že dohodou o narovnání jsou vypořádány veškeré nároky včetně nákladů právního zastoupení v adhezním řízení. K rozsudku Nejvyššího soudu, na který stěžovatelé odkazovali, uvedl krajský soud, že se s ním neztotožňuje. Základním smyslem pojištění je ochrana před zásahem do majetkové sféry v případě vzniku odpovědnosti. Striktní uplatňování závěrů Nejvyššího soudu podle krajského soudu tento základní smysl pojištění vyprazdňuje.

K argumentaci nálezem Ústavního soudu se krajský soud nevyjádřil, odkázal jen na několik usnesení Ústavního soudu.

III. Argumentace stěžovatelů

9. Stěžovatelé v ústavní stížnosti tvrdí, že krajský soud nerespektoval závěry Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. Krajský soud opomenul odlišit, že adhezní řízení a řízení o nároku na pojistné plnění dle zákona č. 168/1999 Sb., o pojištění odpovědnosti za újmu způsobenou provozem vozidla (zákon o pojištění odpovědnosti z provozu vozidla), jsou dvě samostatná řízení. Moderace náhrady nákladů nebyla oprávněná, ani odůvodněná výjimečnými okolnostmi. Výklad krajského soudu je v rozporu s právem stěžovatelů na právní pomoc podle čl. 37 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Při posuzování náhrady nákladů spojených s účastí poškozených v trestním řízení nesmí soud zkoumat účelnost jednotlivých úkonů.

IV. Procesní předpoklady řízení před Ústavním soudem

10. Ústavní stížnost byla podána včas oprávněnými stěžovateli. Ústavní soud je k projednání ústavní stížnosti příslušný. Stěžovatelé jsou řádně zastoupeni (§ 29 až 31 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu). Vyčerpali též všechny zákonné procesní prostředky k ochraně svých práv (§ 75 odst. 1 téhož zákona). Ústavní stížnost je tedy přípustná.

V. Shrnutí řízení před Ústavním soudem

11. Ústavní soud si k posouzení ústavní stížnosti vyžádal spis okresního soudu a rovněž vyzval krajský soud a vedlejšího účastníka, aby se vyjádřili k ústavní stížnosti.

12. Krajský soud na výzvu Ústavního soudu nereagoval.

13. Vedlejší účastník ve svém vyjádření trvá na tom, že veškeré nároky stěžovatelů byly řádně pojišťovnou uhrazeny. Ztotožňuje se přitom jak s napadeným rozhodnutím, tak s usnesením okresního soudu v této věci.

VI. Posouzení důvodnosti ústavní stížnosti

VI. A. Obecná východiska

14. Ústavní soud k přezkumu rozhodnutí, která se týkají otázky náhrady nákladů řízení, přistupuje zdrženlivě. To však neznamená, že k zásahu není oprávněn. Platí to zejména při posuzování náhrady nákladů poškozených v trestním řízení. Tyto náklady nejsou pouhým příslušenstvím pohledávky uplatňované v adhezním řízení. Jejich ústavní význam posiluje fakt, že slouží k zajištění účasti poškozených v trestním řízení [srov. náleze ze dne 8. 8. 2017 sp. zn. Pl. ÚS 32/16 (N 139/86 SbNU 369), bod 73].

15. Podle § 154 odst. 2 trestního řádu je odsouzený povinen nahradit poškozenému zcela nebo zčásti náklady související s jeho účastí v trestním řízení, a to i v situaci, kdy poškozenému nebyl nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůbec přiznán. Výjimku z tohoto pravidla tvoří situace, kdy přiznání náhrady nákladů brání povaha věci a okolnosti případu, zejména spoluzavinění poškozeného. Stejně tak moderace (přiměřené snížení) náhrady nákladů z důvodů hodných zvláštního zřetele je výjimkou ze zákonného pravidla a jako taková musí být vykládána restriktivně.

16. Trestní soudy tedy mají při určení náhrady nákladů podle § 154 odst. 2 trestního řádu uvážení, do kterého Ústavní soud až na výjimky nezasahuje. Povinností trestních soudů je však s ohledem na výše popsany smysl § 154 odst. 2 trestního řádu pečlivě odůvodnit nepřiznání či snížení náhrady nákladů.

17. Ústavní soud se k možnosti započíst pojistné plnění na náhradu nákladů poškozených podle § 154 odst. 2 trestního řádu vyjadřoval opakovaně. Již v nálezu ze dne 1. 3. 2023 sp. zn. II. ÚS 357/22 poukázal na to, že je třeba důsledně rozlišovat náklady spojené s právním zastoupením ve dvou různých řízeních. Na jedné straně jde o uplatnění nároku na pojistné plnění vůči pojišťovně v řízení podle zákona č. 168/1999 Sb. (který pozbyl účinnosti dnem 1. 4. 2024 a nahradil jej zákon č. 30/2024 Sb., o pojištění odpovědnosti z provozu vozidla). Na straně druhé jde o náklady spojené s účastí poškozeného v trestním řízení (§ 154 odst. 2 trestního řádu). Ústavní soud dále odkázal na judikaturu Nejvyššího soudu, který dospěl k obdobným závěrům o potřebě tato dvě řízení odlišovat (II. ÚS 357/22, body 20 a 21).

18. Ústavní soud však nevyloučil, aby trestní soudy při přiznávání náhrady nákladů podle § 154 odst. 2 trestního řádu zohlednily duplicitu právních úkonů v obou typech řízení, tedy pojistném a adhezním (II. ÚS 357/22, bod 29).

19. Tyto závěry Ústavní soud zopakoval v nálezu ze dne 17. 4. 2024 sp. zn. IV. ÚS 338/24. Ústavní soud ani zde nevyloučil možnost zohlednění plnění pojišťovnou. Trestní soud však musí zohlednit odlišnosti nákladů trestního řízení a nákladů vzniklých s uplatněním nároku na pojistné plnění. Nelze paušálně vyloučit nárok poškozeného na náhradu řízení s odkazem na plnění pojišťovny (bod 20).

20. Závěry Ústavního soudu lze tedy shrnout tak, že přiznání náhrady nákladů v adhezním řízení podle § 154 odst. 2 trestního řádu nelze vyloučit „jako celek“ jen proto, že poškozenému bylo plněno z titulu pojištění osoby odsouzené. Snížení náhrady nákladů z důvodu pojistného plnění není vyloučené, musí ale být rádně odůvodněné při respektu k odlišnostem mezi oběma řízeními a také s ohledem na to, aby se poškozeným dostalo adekvátní kompenzace všech jejich nákladů. Náhrada nákladů poškozených podle § 154 odst. 2 trestního řádu nemá být dalším trestem pro odsouzeného. Pokud skutečně některá částka vyplacená pojišťovnou pokrývá jak náklady spojené s účastí poškozených v adhezním řízení, tak náklady právního zastoupení k vymožení pojistného plnění, nelze ukládat odsouzenému duplicitní povinnost náhrady nákladů jen za tím účelem, aby to byl on, a ne pojišťovna, kdo náhradu nákladů platí.

VI.B. Použití obecných východisek na posuzovaný případ

21. K námitce stěžovatelů, že krajský soud neústavním způsobem posuzoval účelnost jednotlivých úkonů, lze uvést následující. Nelze stírat rozdíly mezi § 154 odst. 1 a odst. 2 trestního řádu. Tato ustanovení zakládají dva odlišné nároky: zaprvé, náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatnění nároku na náhradu škody; zadruhé, náhradu nákladů souvisejících s účastí poškozeného v trestním řízení. V případě druhého nároku, o který jde nyní, není kritérium účelnosti v zásadě použitelné (srov. nález II. ÚS 357/22, bod 24).

22. K neústavnímu posuzování účelnosti jednotlivých úkonů však v nynější věci nedošlo. Okresní soud (a následně i krajský soud) sice místy ve svých rozhodnutích hovoří o „účelnosti“ úkonů, za které stěžovatelé požadovali náhradu. Krajský soud si však byl dobře vědom odlišností mezi nároky podle § 154 odst. 1 a odst. 2 (viz takto jasně v bodě 5 napadeného usnesení). Trestní soudy respektovaly, že náhrada nákladů podle § 154 odst. 2 trestního řádu je širší (zahrnuje úkony ve smyslu § 43 trestního řádu), a že při posuzování jednotlivých úkonů není namístě přezkoumávat, zda účelně vedly k vymožení náhrady škody či nemajetkové újmy (nález II. ÚS 357/22, body 25 a 26).

23. Neústavnost napadeného rozhodnutí však leží předně v tom, že krajský soud vůbec nereagoval na argumentaci právními závěry plynoucími z nálezu Ústavního soudu. Pokud soud neodpoví na stěžejní argumentaci účastníka řízení, jeho rozhodnutí se dostane do rozporu s principy řádného procesu (čl. 36 odst. 1 Listiny). Tyto principy vylučují, aby soud opominul argument, který může být pro výsledek řízení klíčový. Soudy mají povinnost se v odůvodnění rozhodnutí vypořádat s námitkami účastníků řízení způsobem, který odpovídá míře závažnosti těchto námitek [k tomu např. nálezy ze dne 9. 8. 2008 sp. zn. I. ÚS 1589/07 (N 69/49 SbNU 45), bod 11; ze dne 4. 12. 2014 sp. zn. I. ÚS 1041/14 (N 217/75 SbNU 431), body 61 a 67; ze dne 10. 3. 2015 sp. zn. I. ÚS 1895/14 (N 52/76 SbNU 717), bod 31 aj.].

24. Stěžovatelé ve stížnosti ke krajskému soudu argumentovali nálezem II. ÚS 357/22, jehož podstatu Ústavní soud shrnul v bodech 17 až 20 shora. Základem stížnosti byl právě odkaz na tento nález a s tím související polemika s rozhodnutím okresního soudu. Argumentaci relevantním nálezem, ze kterého podle stěžovatelů plynuly argumenty v jejich prospěch, nemůže soud bez dalšího přejít. Ústavně souladné rozhodně není, pokud krajský soud odkaz stěžovatelů na nález ignoroval a namísto toho jen odcitoval několik usnesení Ústavního soudu (nadto usnesení o pět let starších než je nález II. ÚS 357/22). Jen nálezy jsou obecně závazné pro všechny orgány a osoby (čl. 89 odst. 2 Ústavy), usnesení ze své povahy obecně závazná nejsou (srov. nález ze dne 17. 4. 2024 sp. zn. IV. ÚS 158/24, body 40 a 41).

25. Krajský soud však ani obsahově požadavkům nálezové judikatury nedostál. Jak plyne z výše uvedeného (body 17 až 20 shora), trestní soudy sice mohou přihlídnout k pojistnému plnění, musí to však řádně odůvodnit. Krajský soud to však neučinil. V bodě 7 napadeného rozhodnutí jen stručně uvedl dva argumenty pro snížení náhrady nákladů.

26. Krajský soud předně uvedl, že ani stěžovatelé důsledně nerozlišují náklady za řízení adhezní a náklady řízení k vymožení pojistného, jelikož jim okresní soud k jejich návrhu přiznal náhradu nákladů za dva úkony, které nesouvisely s jejich účastí v trestním řízení, ale s přípravou dohody o narovnání s pojišťovnou. Argumentační nedůslednost stěžovatelů však nemůže nic změnit na shora uvedených závěrech judikatury.

27. Zadruhé, podle krajského soudu dohoda o narovnání pokryla veškeré potenciální nároky stěžovatelů, jejich dalšího vymáhání se vzdali. K tomu Ústavní soud opakuje, že trestním soudům není zapovězeno vzít při určování náhrady nákladů podle § 154 odst. 2 trestního řádu

v potaz dohodu o narovnání s pojišťovnou. Důvody hodné zvláštního zřetele jsou ostatně v § 154 odst. 2 trestního řádu jmenovány demonstrativně. Tento závěr však nelze učinit pouhým odkazem na to, jak dohodu o narovnání vnímá pojišťovna, tedy jedna ze stran dohody. Krajský soud patřičně neodůvodnil, proč je podle něj pravdivé tvrzení, které pojišťovna uvedla v dopisu ze dne 15. 1. 2023 (č. l. 531 soudního spisu), že i sám zmocněnec stěžovatelů vnímal vyplacenou částku z dohody jako náhradu za všechny náklady vzniklé rovněž v adhezním řízení. K takovému závěru nelze dospět pouhým odkazem na prohlášení jedné strany dohody, aniž by k tomu byla slyšena i druhá strana, respektive její zástupce (zmocněnec stěžovatelů).

28. Ani z textu samotné dohody o narovnání neplyne, že by se jejím uzavřením vylučovala či snižovala náhrada nákladů spojená s účastí stěžovatelů v trestním řízení (a krajský soud se navíc o text dohody argumentačně ani výslovně neopřel). V bodě 5.2 dohody (č. l. 454 a násl. spisu) je uvedeno: „*Vzhledem k zastoupení pozůstalých advokátem bude pozůstalým uhrazena i náhrada nákladů právního zastoupení v celkové výši 65 824 Kč.*“ Z této formulace však nelze bez dalšího dovodit, že jde o náklady zahrnující nejen uplatnění nároku na pojistné plnění vůči pojišťovně v řízení podle zákona č. 168/1999 Sb., ale také adhezní řízení. V bodě 5.4 dohody je dále uvedeno, že zaplacením částek specifikovaných v dohodě „*budou definitivně a jednou provždy vypořádány veškeré nároky pozůstalých na náhradu nemajetkové újmy k odčinění jeho duševních útrap v souvislosti s výše uvedeným úmrtím*“. Tato pasáž hovoří pouze o definitivním vyrovnání nároků na nemajetkovou újmu, nikoli na náklady spojené s účastí v adhezním řízení. Prostým jazykovým výkladem dohody tedy nelze dospět k závěru, že se stěžovatelé vzdávají práva na náhradu nákladů v adhezním řízení.

VII. Závěr

29. Rozhodnutí krajského soudu je zatíženo nedostatečným odůvodněním (porušení zásad řádného procesu podle čl. 36 odst. 1 Listiny). Krajský soud zejména ignoroval klíčovou argumentaci stěžovatelů nálezem Ústavního soudu, nerespektoval ani obecně závazné nosné důvody nálezu. Ústavní soud proto ústavní stížnosti vyhověl a napadené usnesení zrušil [§ 82 odst. 1, odst. 2 písm. a), odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu].

30. Je nyní na krajském soudu, aby o věci rozhodl znovu s respektem k judikatuře Ústavního soudu, jak byla shrnuta výše. Krajský soud musí vyjít z toho, že adhezní řízení a řízení k vymožení pojistného plnění jsou dvě různá řízení. To nevylučuje, že krajský soud může přihlédnout k částce vyplacené pojišťovnou, zahrnuje-li vskutku též náklady vynaložené stěžovateli v adhezním řízení, své rozhodnutí však musí řádně odůvodnit.

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 15. ledna 2025

Zdeněk Kühn
předseda senátu